

Mit hisznek az unitáriusok? *)

Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek és prófé-
táknak eltörlésekre. Nem jöttem hogy el-
töröljem, hanem inkább hogy azt bé-
töltsem. Máté V, 17.

Gyakran hallani e kérdést, „vajjon mit hisznek az unitáriu-
sok?“ Ez iránt tisztában lenni magunknak is a legfőbb érdekünk
levén, szándékom e kérdésre bár rövid és ki nem merítő feleletet ad-
ni a jelen alkalommal. Vannak, kik olykor így szólnak hozzánk:
„Igen, ti megmondjátok nekünk azt, a mit nem hisztek, de mi sze-
retnők tudni, voltaképpen mit hisztek“. S a kérdés helyes, igazsá-
gos. Egy csupa tagadásokból, mások hitének, nézeteinek taglalásá-
ból álló rendszer nem nevezhető vallásnak, s a legtökéletlenebb
vallás helyét sem foglalhatja el. Itészet, bírálgatás, tanvitatás vagy
czáfolás még nem vallás. Kimutatható a legerősb logikával, a leg-
élesebb okoskodással valamely vallás-rendszernek képtelen és hamis
voltát, azonban ha nem vagy képes valami jobbat, igazabbat tenni
helyébe, az emberek semmiképpen sem fognak azzal felhagyni.
„Mert az emberi nem — mondja elmésen a buddhista példabeszéd —
hasonló a nádályhoz, mely nem bocsátja el farkával az egyszer meg-
kapott helyet addig, míg új helyet nem kap fejével.

Mindazáltal meg kell gondolnunk, hogy bizonyos rendszer nem
szükségképpen tagadós jellegű azért, mert olyannak látszik vagy
olyannak nevezik. A keresztény vallás első tekintetre igen is taga-
dós jellegűnek, bontó, romboló irányúnak látszott a zsidók előtt.
Végét vetett a zsidó istenhitetlet ünnepélyes pompájú, látványos
szertartásainak, a mindennapi áldozatoknak, a kiváltságolt papi-
rendnek, a hivatalszerű közimáknak, a nyilvános áhitat minden
alakzatának. Dávid szent zsoltárai, a melyeket karfelváltólag évezred
óta énekelték, nem valának többé hallhatók. Végét szakasztá a
szombatnak, a melyet Mózes ideje óta oly hű kegyelettel ünnepe-
tek vala. A keresztény vallás első kezdeteiben nem ismert templo-

*) „What do Unitarians believe?“ Elmondotta J. Freeman Clarke
New-Yorkban, febr. 27. 1872.

mot, oltárt, nem semmi papságot, áldozatot, szent személyeket, szent dolgokat. Nem volt az egyéb, mint eltörlése a szent napoknak, helyeknek, a szent személyeknek, szent dolgoknak. Nemde megannyi tagadások rendszere? Nem látszhatott egyébnek. Mindamellett Jézus azt mondá: „Nem jöttem, hogy mindezeket eltöröljem, hanem inkább hogy betöltsöm“. Sok, igen sok látszhatott némelyek előtt eltöröltetni, de a vallásnak benső magva, lényeges igazsága megmaradt, valami fensőbb szerűbe lön felvéve, valami jobb, magasabb rendszerben bétöltve, tökélyesítve.

És a mit Jézus mondott, mi, unitárius hiten levők is mondhatjuk. Az unitárius vallás nem jött hogy eltöröljön, romboljon, hanem inkább hogy bétöltsön, tökélyesítsen; nem azt czélozza, hogy kevésbé szeressük Istent, hanem hogy inkább szeressük; nem hogy kevésbé higyjünk Krisztusban, hanem hogy inkább higyjünk benne; nem hogy kevésbé gyűlöletesnek láttassa a bűnt, hanem hogy inkább meggyűlöltesse velünk azt; nem hogy gyengítse a mi tiszteletünket a szentkönyv iránt, hanem hogy inkább öregbitse; nem hogy kevésbé bizzunk a könyörgés erejében, hanem hogy még szilárdabban támaszkodjunk arra; nem azért jött az unitárius vallás, hogy az életet kevésbé tenné komolylyá, nagygyá, reményteljessé és istenivé, hanem hogy ilyenné inkább, mind inkább átalakítsa.

Lássuk hát aai! mit érthetni az alatt: hogy az unitárius vallás nem jött az Istenben való hitnek eltörlésére, hanem inkább bétöltésére; nem hogy e hitet gyengítse, hanem hogy inkább erősbitse.

Az unitárius vallás Istennek mint egyetlen isteni személynek egyszerü, oszthatatlan egységét tanítva, s a háromság titokszerű tanát elvetve, az istenséget közelebb hozza az emberi értelemhez és szívhez. Az unitarizmus tanítja, hogy az Isten oly Atya, a kinek semmi engesztelésre, elégtételre, semmi áldozatra nincs szüksége azért, hogy bűnbánó gyermekének bűneit megbocsássa. Tanítja, hogy Isten nem csak fölötte van a világnak mint annak teremtője vagy igazgatója, hanem benne van a világban, az egész természetben, a léghen és napfényben, a virágokban és csillagokban, a történelemben és gondviselésben, az ember okosságában és lelkiismeretében. Az unitarizmus nem szól erős bosszuálló, haragvó Istenről, hanem atyáról, a ki fenyt és dorgál, nem mintha gyönyörködnék a bűntésben, hanem hogy minket az által is jobbitson. Nem szól rész-

rehajló Istenről, a ki némelyeket gyermekei közül öröktől fogva az idvességre elválasztott, s a többit elvetve örök kárhozatra határozott, hanem oly memnyi jó atyáról, a kinek szeretete mint áldott napjának fénye, átkarolja a jókat és gonoszokat, s a kinek szent akarátja, hogy senki el ne vesszen, hanem hogy megtérjen és üdvezüljön. Tanítja, hogy ő nem oly valóság, a kinek gondviselő szeme csak különös, rendkívüli esetekben tekint a világ és emberi dolgok folyására, azért, hogy jutalmazzon vagy büntessen, hanem oly Isten, a kinek minden utai és ítéletei jók és igazak, s a ki soha sem hagyja magát tanubizonyosság nélkül az ő földi okos teremtményeinek szívében és életében. Ekként tölti bé és egészíti ki azon igazságot, mely szerint Isten fölötté van a világnak, mint annak ura, kormányzója, tanítván, hogy ő benne él és lakik a világegyetemben, mint minden dolgok fentartója, mint életünk öre, oltalma, mint gondolataink ihletője, mint szívünk örökké hű, vigasztaló barátja.

Az unitarizmus betölti, tökélyesíti az ember bűnös voltát, az emberi természet romlottságát tanító orthodox eszmét annak megmutatása által, hogy az ember fel van ruházva Istentől minden erkölcsi szépre és jóra képesítő nemes erőkkel is. Nem állítja, hogy a bűn ne volna bűn, sőt azt tanítja, hogy a bűn nem csak a pokol útja, hanem maga a pokol; hogy az önzés, a gonoszság pokol; hogy valaméddig mi az erények útjától s Istentől eltávozva élünk, csak sívár, örömtelen lehet életünk, mint ama tékozló fiúé, az evangelium szerint, s nincs belső békeségünk. Azonban a bűnön kívül valami jobbat, felségesebbet is lát az emberben: tanítja, hogy az ember Isten gyermeke, isteni élet szikrájával lelkében; hogy a lelkiismeret a szentlélek komoly szózata keblében; hogy az okosság Isten világossága értelmi tehetségében; hogy a szeretet minden szívdobbanása Istennek az ember lelkében való jelenlétéről tesz bizonyosságot. Tanítja, hogy az ember szabad lény, szabad akaratral bír választani az igazat vagy hamisat, a jót vagy gonoszt.

Az orthodoxia csak felét látta az emberi természetet illető igazságnak, csak a sötét oldalát látta az ember életének, mely őt a földdel, az érzékiséggel és a rosszal köti össze. Elmulasztotta a másik oldalát szemügyre venni: helytelen dolognak, sőt bűnnek tartván csak megkísérteni is annak vizsgálását. Istent az által hitte leginkább felmagasztalva, ha az ember minél mélyebben van lealázva; kegyessége abban állott, hogy kezét szájára tette és száját

a porba, kiáltván: „Tisztátalan! tisztátalan! az emberi természet s maga a kültermészet is az emberi romlottság miatt tisztátalan!“ De vajjon tisztelünk-e mi egy nagy művészt akkor, ha művét nem méltányoljuk, sőt megvetéssel szólunk arról? Tegyük fel, hogy Rafael gyönyörű fejképei vagy Michael Angeló prófétái és sybillái tudnának gondolkodni és szólni, vajjon tisztelnék-e alkotójokat az által, ha magukat minden szépség, jelentőség vagy érték nélkül valóknak nyilatkoztatnák? Minő tisztelet, dicsőítés hangzanék a Michel Angelohoz intézett ily szavakban: „Te dicső művész vagy, de minden te műveid alávalók, megvetésre méltók!“ Mi emberek, Isten kezének remek műve, bölcsességének legfenségesebb és legjobb alkotása vagyunk, koronája az egész teremtésnek. Ha már oly romlott, annyira elhibázott ez isteni alkotmány, lehet-e nagynek, felségesnek mondani az alkotó művészt? A mit mi magunkból alkottunk, az valójában oly kevés, oly kétes értékű; de a mit Isten alkotott bennünk s a mit célja van alkotni belőlünk, az dicsőbb valami a fényes napnál, fenségesebb a nyári reggel szüziés tiszta szépségénél, midőn a korán ébredő madársereg zengi a teremtő dicséretét, a kit sejteni sem képes, — és lelket emelőbb, — mert szellemi természetünk magasztos rendeltetésével függ össze, — az illatpárájokat lehellő és gyémánt harmatcseppeikben csillogó fák, füvek és virágok varázs kellemeinél.

Ez igazságot az unitárizmus csatolta az orthodoxia igazságához. Még ugyan egész teljességében nem látta, fel nem mutatta azt; de midőn az emberi természetnek emez oldala egészen fel lesz ismerve, az orthodoxia fél igazsága át fog válni a kereszténységnek egész igazságává. Akkor át fogják látni a bűnnek valódi rosszát, mely abban áll, hogy az lealacsonyítja s meghomályosítja Istennek e csodaszerű alkotását, az ember fenséges lelkét; akkor el fogják ismerni, hogy nem a bűn jövődöbeli megbüntetése ama nagy rossz, a mitől félni kell, hanem maga a bűn, mert az elszakaszt minket Istentől, és így a halált teszi a lélekbe az élet helyett, meghomályosítja a belső világosságot, mely által a tiszta szívek Istent meglátják, s gonoszok barlangjává változtatja át az emberi szívet, a melyet Isten a maga legnemesb templomává, inádság házává alkotott. Azonban az embernek ennyire elsülyedt állapotában is a Krisztus mindig lát valami nemes magvat, tanítván, hogy még akkor is, midőn az ember a roszt választja, s a külső sötétségbe téved a világosságtól vagy igazságtól, valami jobbnak ér-

zését vagy annak titkos óhaját bírja önmagában. Így tölti be az emberi bűnről való tant az emberi méltóság és jóság tanítása s annak megmutatása által, hogy az ember legmélyebb romlottságában is még mindig Isten gyermeke, s egy felséges jövő magvait és csiréit hordja keblében.

Az unitárizmus betölti a Krisztus isteni lényéről való orthodox eszmét, az ő tiszta és tökéletes emberiségéről való meggyőződésével.

Az orthodoxia ugyan a Krisztust embernek is szintugy nevezi mint Istennek, azonban minden tanítása szerint, az istenségnek fényárja elborítja, elrejtí szemünk elől Krisztusnak emberi-létét. Ellenben az unitárizmus azt tanítja, hogy a Krisztus istenisége egy emberi lénynek, nem Istennek volt a tulajdona; hogy ő nem emberi Isten, hanem isteni ember volt, minden tekintetben hasonló az ő atyjafiaihoz, az egy bűntől megválva, a mi testvérünk. Az ő nagysága tanuskodik emberi természetünk nagysága felől. — nem valami kivételes és csodaszerű, hanem az Isten törvényeinek kinyilatkoztatása az Isten fiában. Mutatja, hogy a mi Krisztus volt, mi is lehetünk; hogy ő valósággal a közbenjáró, a ki dicsőséget, szépséget és hatalmat csak azért visel, hogy másokkal közölje; a ki így szólott: „Atyám, én a dicsőséget, a melyet adtál nekem, ő nekik adtam“. Ő a legtökéletesebben — emberi minden emberi lények között. A legvalódibb ember, a kit valaha látott a világ. Mintaképe az emberi természetnek, hogy nevekednénk mindnyájan az ő hasonlatára és teljességére, s elérnök egy tökéletes ember mértékét a Krisztus Jézusban. Mindazon rendkívüli befolyás, a miben részesült, azért volt adva neki, hogy annál igazabban természetes lenne az ő valója. Isteni volt azért, hogy emberi legyen. Ő Istenképére volt alkotva, hogy lenne minden tekintetben hasonló emberfeleihez, jelképe és iránya az igaz emberiségnek.

Az orthodoxia Krisztust istennek nevezve, megkísérlé őt, a tisztelet és méltóság lehető legnagyobb magaslatára emelni. Azonban gyakran többet mondunk, ha felettébb sokat nem mondunk. Lelkesült oskolás lánykák, műbarátok vagy szeretők nyelve, mely bővölködik a legfelsőbb foku jelzőkben, pompásnak, magasztosnak, imádásra méltónak nevezvén valamit, a mi sajátlag csak is egyszerűen szépnek, jelesnek, jónak volna mondható, nem bir anynyi erővel, mint az alsóbb foku de szabatosabb kifejezések. A tulságos nagyítású szók és állítások ellen bizonyos visszahatás támad lel-

künkben, mely másfelől ismét tulságba mehet át. Az unitárizmus utat nyitott a Krisztus lényének igazabb méltánylatára, a méltóság-
nak felsőbb fokára emelvén őt az által, hogy kiemelte az ő em-
beri tökéelyeinek fenséges vonásait. Krisztus dicsősége abban
áll, hogy példát adott nekünk, miként lehet ember „egy az Isten-
nel“ a tökéletes hűség által, miként nyugodhatik az atya kebelé-
ben a tökéletes hit és bizalom által, lehet királylyá és prófétává az
igazsághoz való rendithetlen ragaszkodás által, és nyerhet nevet
és méltóságot, mely fölötte van minden névnek és méltóságnak az
által, hogy mindeneknek szolgájává lesz és méltóvá teszi magát is-
teni felmagasztaltatásra a tisztán emberi engedelmesség által.

Az unitárizmus betölti a bibliára mint Isten igéjére
vonatkozó orthodox hitnézetet azon tanításával, hogy az egyszer-
smind ember igéje.

A bibliát ihletett könyvül fogadja el az unitárizmus, oly köny-
vül, a melyet Isten lelkétől vezérlett emberek irtak. Azonban Isten
lelke nem nyűgözi le, nem teszi bénává, rabbá az emberi okossá-
got, sőt inkább fejleszti s nemesíti azt, szabadabbá teszi az igaz-
ságnak láthatására, alkalmasabbá annak kimondására. Az isteni
ihletés nem semmisíti meg eszűnket, sőt inkább fokozza annak eré-
lyét, úgy, hogy tisztábban s teljesebben láthatja az igazságot. A bi-
blia, nézetűnk szerint, nem oly könyv, mely nemlegesén volna ih-
letve oly formán, hogy annak íróit a szentlélek a csalatkozhatat-
lanság isteni, vagy ha tetszik pápai kiváltságával ruházta fel. Lehet-
nek benne tévelyek, betűjét illetőleg, — részletek és külső tényekre
vonatkozó tévelyek, de szellemére nézve a legtisztább fényű igaz-
ság tükrödzik benne, oly igazság, mely tisztítja a szívet, emeli az
értelmet, nemesíti és erősíti lelkűnk nemesebb tehetségeit.

Az unitárizmus fokozni kívánja a biblia iránti tiszteletet az által,
hogy annak helyesebb értelmezésén igyekszik. Az orthodoxia
tanítónkká tette azt a csillagászatban, földtanban és történelemben,
s ez által ellenkezésbe hozta a természettel és tudománynyal. De
mi kinyilatkoztatjuk, hogy a szentkönyvnek sokkal magaszosabb
feladata van, mint hogy azt akarná tanítani, mi módon vette kez-
detét az anyagi világ, vagy milyen és mikor lesz vége. A szent-
könyvnek forrása az isteni szellem azzal a czéllal, hogy élesz-
sze, nemesitse az emberi szellemet, megmutassa az Istenhez
vezető utat, betöltse emberi életűnket örömmel és erővel, s érez-
tesse velűnk az Isten jelenlétét és hogy mennyországgá változtat-

hatjuk át már ezt a földi életet. A biblia még sokkal valódibb tisztelet és szeretet tárgyává lehet jövőben mint eddigelő volt, ha megszűnik mesterünk lenni és barátunkká válik; megszűnik bárminő családkozhatlanságot igényelni, hanem vezérel minket minden igazságra; megszűnik szolgálai alávetést követelni az értelemtől, de megilleti a lelkiismeretet s nemes érzelmekre gerjeszti a szívet tiszta emberi benyomásokkal. Az által lesz az inkább mint valaha Isten szavává, ha a keresztyének azt előbb főként ember szavának fogják tekinteni.

Az unitárizmus betölti az üdvözülésről való orthodox eszmét, tanítván, hogy az egyszersmind növekedés, tökélycsbulés; hogy az nem csupán válság, átmenet, hanem fejlődés is.

Az orthodoxia tanította a keresztyéni megtérést; az unitárizmus hozzáadja a keresztyéni önmivelést. Az orthodoxia hívja az emhereket az üdvesség munkájának megkezdésére; az unitárizmus tanítja nekik a folyton előbbre, fentebbre törekedést. Az orthodoxia egy nagy igazságot tanít, de a mi csak fél igazság, mondván: „Térjete meg, térjete meg; változzatok el s legyetek új emberekké“. Az unitárizmus hozzáadja az igazságnak más felét mondván: „Növekedjete minden dolgokban, a tisztaságban, egyenességben, nemeslelkűségben, férfiaságban, nőiességben, szabadságban, testvériességben“. Az orthodoxia így tanít: „A Krisztusért bocsáttatnak meg a mi bűneink s tőle van a mi váltságunk“. Az unitárizmus hozzáadja: „de csak a menyinyiben segít minket a Krisztus saját üdvességünk kivitelében és magunk megváltásában“.

Az idvesség, a közönséges felfogás szerint, kívülről jön hozzánk. Mi azt tanítjuk, hogy az csak belőlről jöhet. „Senki nem ment fel mennybe, hanem az, a ki leszállott mennyből, tudniillik az ember fia, ki a mennyben van“ (János 3, 13). A mennyben kell lennünk jelenleg a végett, hogy a mennybe mehessünk jövőben. Most van az üdvesség napja. Most kell „ülnünk ama menyeyi székeken Jézussal“. Az igazak feltámadása nem valami mult vagy valami jövő, hanem a jelen műve: felkelni most, a mig időnk van, a bűnből az erényes munkásságra, az időből az örök életre, a pokolból a mennybe. „A mennyország nem valami elrejtett vagy távol levő dolog, hogy fel kellene hágni érette a mennybe, sem a tengeren túl nincsen, hogy onnan kellene azt nekünk előhozni, hogy hallanók és bételjesitenók azt; hanem felette közel van az hozzánk, a mi szájunkban és szívünkben. (V. Móz. XXX, 11—14). Krisztus jelenleg

a mi feltámadásunk és életünk, és ha ő velem feltámadtunk, keresünk a mennyieket, szeretjük azt, a mi szép, nemes és igaz, és e szeretet maga a mi mennyországunk.

Az unitarizmus betölti, kiegészíti a jövő életet mint visszafizetés vagy viszonzás helyét tárgyazó közönséges hitesszémét azon tanításával, hogy az egyszersmind előhaladás helye.

Közönséges hit, hogy ez az élet a próbák, megkísértések színhelye, és a más világ a jutalmazás és büntetésé. Az unitárius tan szerint, a megkísértés, s a jutalmazás és büntetés mind két világban megvan, már ebben az életben megvan előizete a mennynek és pokolnak, és a más világban is, mint a jelenben van előhaladás, tapasztalás, fegyelem és nevelés.

Az orthodoxia tanítása szerint ezt a világot siralom völgyének kell tekintenünk s egyedül a más világra kell gondolnunk. Egy megromlott világ ez, a hol kötelezve vagyunk egy ideig tartózkodni, de minél hamarabb ide hagyjuk ezt, annál boldogabbak leszünk. Börtön, a melyre ítélve vagyunk. Midőn fogságunk ideje kitelik, örömmel kell abból kimennünk. Az unitarizmus ellenben megmutatta, mily kevés van mindebből az új szövetségi könyvekben. Sem Jézus, sem az apostolok nem laktak monostorokban, sem idejüket nem töltötték a más életről való beszédekkel. E földi élet és ennek soknemű kötelességei, jóra való alkalmai, e világnak szerelme és szépsége, emberi művelődést, jólétet és boldogságot czélzó intézményei, törekvései — mindez nem egyéb, mint „Istennek háza s a mennyországnak kapuja”. Mig álmádozva merengünk egy a síron túl felderülő mennyország örömein, azalatt elfeledkezünk az itt körülöttünk levő mennyországról. Énekeljük a himnust: „Öröklétet ki óhajtna, Istenétől elszakadva.” s feledjük, hogy Isten nem kevésbé van itten mint a mennyekben; hogy mi nem vagyunk távol Istentől, hanemha önként távozzunk el tőle: hogy ha mi tiszta szívéek vagyunk, Istent itt is megláthatjuk; és hogy a tiszta szívéek látatják őt meg a jövő életben is. Az unitarizmus az Isten jövőbeli mennyországában való hit fél igazságához hozzáadja a más felét is, mely ama felséges czélért való munkásságban és könyörgésben áll: hogy „jöjjön el Isten országa s legyen meg akarátja a földön és az időben is, miképp a mennyben és az öröklétben”.

Az unitarizmus betölti az orthodox tant a Szentlélekről, mely önkénye szerint jön és távozik azzal az átható szeretettel, mely mindig munkálkodik az annak elfogadására nyílt szívben.

Az isteni befolyásról szóló közönséges tanítás az, hogy az isteni akarat tetszése szerint jön és távozik. Mi ehhez azt az igazságot csatoljuk, hogy az isteni akarat állandó, változhatatlan törvények szerint működik. Ha mi készek vagyunk idvezülni, Isten kész minket idvezíteni. Minden akaratosság, minden változékony-ság részünkön van, nem az Istenén; valamint a földet környékező lég mindig nyomást gyakorol arra, s kész minden nyílt ürbe azonnal befolyjni, az isteni szeretet is mindig körülfogva tart minden lelket s kész abba beléhatni és azt boldogítani. Mi nem érezzük a légkör temérdek nyomását, oly tökélyesen fenn van tartva az egyensúly: így a Szentlélek szakadatlan befolyását sem érezzük, oly csendes, nyugodt és rendes annak éltünket körül folyó áramlata. „Halljuk zúgását, de nem tudjuk honnét jó és hová megyen“. De boldog, háromszorta boldog a szív, mely érezni tudja az Istenben való békeségnek és nyugalomnak csendes harmóniáját, a mindig jelen levő szeretetet, a mely nem kíván semmi hitvallást, semmi érzelem-áradozást, ideges izgatottságot arra, hogy láthassa Istent, mely tudja, „hogy az Ur nincs sem a szélvészben, sem a föld-rengésben, sem tűzben, hanem a vékony, lassu szóban!“ (1 Kir. XIX, 11—13.).

Tagadhatatlan, hogy mind azon igazságokat, miket én az unitárizmusra nézve igénylek, az orthodoxia is tanította. Kész-örömet hiszem ennek ugy létét. Mi koránt sem állítjuk, mintha valami új evangeliumot fedeztünk volna fel. Minden bizonynyal, a mit mi látunk és mondunk, azt már mások is látták és hirdették. Mi csupán hangsúlyozzuk az igazságnak azt az oldalát, a mely még eddig soha sem volt kellő figyelemre méltatva. S még inkább, útat törünk és szélesebb láthatárt nyitunk az igazságnak nagyobb mérvű láthatására, a régi kőfalak és korlátok elhárítása által, miket az orthodoxia félelmében és aggodtában felállítgatott.

Mi bizunk Istenben s az ő gondviselésében. Nem tartjuk szükségesnek, hogy az igazságot fegyelmi rendszabályokkal, credókkal, s a mi felekezetünk sibboletét és jelvényeit nem hordó becsületes emberek ellen támasztott eretnekségi s hitetlenségi vádakkal támogatassuk. Hiszszük és valljuk, hogy az emberek nem credók, nem hitvallások, nem czeremoniák, sem egyházi sacramentumok által szerezhetik meg üdvösségöket, egyedül az által. „ha abban gyakorolják magokat, hogy botránkozás nélkül való lelkiismeretök legyen mind az Isten, mind az emberek előtt mindenkor.“ Mi teljes szívvel,

lélekkel bizzuk Istenre az ő igazsága és egyháza gondját. Hiszszük, hogy minden egyenes lelkű emberek, a kik őszinte szívekkel szeretik az igazságot, a jó úton vannak, s előbb vagy később elvezéreltetnek minden igazságra, a mit ismerniök szükséges. Isten nem hagyta az igazságnak őrzését csalatkozhatatlan pápákra vagy zsinatokra, vagy bárminő gyűlésekre. Ő közel van minden emberi szívhez, mely őt keresi. Kegyelmét szabadon adja mindazoknak megtartására, a kik ő hozzá térnek. Várakozik a maga kegyelmével, hogy közölje azt velünk, a midőn készek vagyunk annak elfogadására. Egyházak, hitformák, szertartások, szombatok, szentírások mind megannyi segédszerek, lépcsők; de bárminő erősnek képzelt kősziklán épült egyházak is elmulnak, létezni megszűnnek; s csak egyetlen egy a szükséges dolog, a hit, mely munkálkodik, a szeretet által, mely minden hitvallásban s minden formák alatt az elevenítő lélek, s a mely keresi az Istent s ő rajta csügg állhatatosan s elfogadja az ő isteni kegyelmét és igazságát.

Ezek szerint mondjuk, ismételjük mi azt, a mit Krisztus urunk mondott, hogy nem jöttünk a törvényeknek — az evangelium igazságainak — eltörlésére, hanem betöltésére, tökélyesbitésére. A valódi reform soha sem rontó, — az mindig megtartó. Elhagyva azt a mi lényegtelen, biztosítja a lényegesnek fennállását. Minden őszinte, igaz unitárius kereszténynek feladata Istenhez vezetni az embereket, s azokat, a kik Istent még soha sem látták, soha sem szerették, soha sem engedelmeskedtek neki, segíteni mind ennek ezen túl cselekvésére. Lehet, hogy mi unitáriusok nem vagyunk egyebek, mint csupán „kiáltó szó a pusztában“ azzal a küldetéssel, hogy egyenlessük az utat valami jobbra, tökélyesebbre. Azonban mélyen meg vagyunk győződve arról, hogy feladatunk nagy fontossága — új ablakokat és ajtókat nyitni fel, a melyeken az evangelium igazsága és szeretete behathasson a lélekbe.

Kr.